

Redengevende omschrijving – Bergambacht: Bovenberg 104

Monumentnummer: 23/04

FEITELIJKE GEGEVENS

Adres	Bovenberg 104, 2861 BD Bergambacht
Kadastraal nummer	Bergambacht C 4356
Naam object	N.v.t.
Complexonderdelen	N.v.t.
Oorspronkelijke functie	Agrarisch bedrijf
Opdrachtgever	Niet bekend
Architect/aannemer	Niet bekend
Datering / Bouwjaar	Ca. midden 17e eeuw

(CULTUUR)HISTORISCHE ACHTERGROND

Het boerenbedrijf in de Krimpenerwaard

De moerassige veengebieden van de Krimpenerwaard worden vanaf de 11e eeuw geleidelijk aan ontgonnen. De Middeleeuwse boeren bouwen hun boerderijen op de koppen van de percelen, die haaks op de ontginningsbasis staan. De uitgifte van de landerijen geschiedt op basis van inschrijving. Soms hebben boeren hierdoor veel land binnen één polder, maar meestal lag het land van een boer verspreid over meerdere polders op soms wel een kwartier, half uur of uur 'gaans of varens' (lopen of varen) van de boerderij. Direct rondom de boerderij is het erf dat plaats biedt aan de belangrijkste bebouwing en gronden voor het uitvoeren van de werkzaamheden en de huishoudelijke taken van de boerin. Hierbij valt te denken aan een hooiberg of –schuur, wagenschuur, extra stallen en kippenhokken, boenstoep of –hok, moestuin, fruitboomgaard, bleekveldje.

De positie van alle verschillende gebouwen en functies op het erf is zo bedacht dat het werk zo efficiënt mogelijk kan worden uitgevoerd. Rondom de het erf is vaak een ringsloot aanwezig en is er een wetering of brede kavelsloot die tot aan het erf en het hoofdegebouw loopt. Deze wordt oorspronkelijk gebruikt als vaarsloot om bij landerijen in andere delen van de polder te komen.

De ontwikkeling van boerderijen langs de ontginningslinten en rivierdijken is een voortgaande ontwikkeling vanaf de 11e eeuw tot en met de 20e eeuw. In de laatste eeuw werden er voornamelijk oude boerderijen vervangen door nieuwe. Slechts een enkele boerderij werd geheel nieuw gesticht. In de 21e eeuw worden er nauwelijks tot geen nieuwe boerderijen meer gesticht of worden boerderijen omgebouwd tot burgerwoning of gesloopt en vervangen door villa's.

Landbouw en veeteelt

De hoofdactiviteit van het boerenbedrijf in de Krimpenerwaard ligt oorspronkelijk in de landbouw (vlas, rogge, hop en hennep), waarbij de aanwezige koeien en varkens op de boerderij alleen worden gehouden voor het voorzien in de eigen levensbehoefte en de mest voor het land en kleinschalige zuivelproductie. Door inklinking van de veenbodem wordt de polder steeds natter. Dit heeft tot gevolg dat de wortels van veel van de akkerbouwgewassen de natte grond niet verdragen. Het verbouwen van hennep (o.a. als grondstof voor touw in de scheepsindustrie) heeft het nog lange tijd in de polder volgehouden, omdat deze voornamelijk op opgehoogde gronden naast de boerderij worden geteeld. Maar in de periode 1840 - 1900 neemt ook de productie hiervan af. De boeren in de Krimpenerwaard leggen zich uiteindelijk helemaal toe op de veeteelt (koeien) en de zuivel- en kaasproductie. Deze omslag in de hoofdactiviteit van de boeren is terug te vinden in de opbouw van boerderijen. Er komen grote stallen achter het woonhuisgedeelte. In het voorhuis van de boerderij worden melkkelders gemaakt en ruimten worden ingericht als kaaskamers. Deze werden gelucht via de voordeur. In de loop van de 19e en het begin van de 20e eeuw kwam er verandering in de indeling van de voorhuizen, waarbij de middenkamer in gebruik werd genomen als woonvertrek. Vaak werd er een gang achter de voordeur gemaakt om te voorkomen dat het bij het binnentreden in het voorhuis ging tochten. Soms werd dit opgelost door voor de woning een tochtportaal aan te bouwen.

De boerderij met kaaskamer (achter tralieraam voorhuis) is illustratief voor en herinnert aan de ontwikkeling van het historische zuivelbedrijf binnen de gemeente Krimpenerwaard in het algemeen en in de kern Bergambacht in het bijzonder. Het houten tochtportaal voor de oorspronkelijke voordeur vormt een verwijzing naar de ontwikkeling van de indeling en het gebruik van de boerderijen.

Ruimtelijke ontwikkeling Bovenberg

Het buurtschap Bovenberg ligt op de oost-west lopende ontginningsas waaraan ook andere buurtschappen ontstonden zoals het buurtschap

Zuidbroek, Tussenlanen en Benedenberg. Dit was de achtergrens van de eerste ontginningen en diende vervolgens als de nieuwe ontginningsbasis voor de volgende ontginningen. De ontginning volgde de loop van de Lekdijk, waardoor de percelen niet haaks op de ontginningsas staan, maar schuin. Het buurtschap ontwikkelde zich vanaf de 13e/14e eeuw voornamelijk aan de noordzijde van de ontginningsas. De boerderijen werden op grote afstand van elkaar op de koppen van de percelen gebouwd. Vanaf 1850 heeft er geleidelijke verdichting plaatsgevonden, waarbij ook aan de zuidzijde van de ontginningsas werd gebouwd. De bedrijven waren vooral gericht op veeteelt, afgewisseld met percelen fruitbomen.

Ondanks de verdichting is het cultuurlandschap rondom Bovenberg zeer gaaf bewaard gebleven. Het agrarisch ensemble, draagt vanwege de karakteristieke ruimtelijke opbouw, bij aan de kwaliteit en afleesbaarheid van het cultuurlandschap.

Ruimtelijk opbouw perceel

De boerderij staat aan de noordzijde van de ontginningsas, als onderdeel van de lineaire bebouwingsstructuur. De boerderij ligt op een smal perceel, dat enigszins schuin op de ontginningsas staat. Voor de boerderij staat een geknotte leiboom. Deze diende als bescherming van de boerderij tegen de zon (natuurlijk zonnescherm) en om de kelder van de boerderij droog te houden (door de hoeveelheid vocht die de wortels opnamen). De boom is daarmee een belangrijk onderdeel van de historische erfinrichting.

De boerderij is door de in de verschijningsvorm afleesbare ouderdom een beeldbepalend onderdeel van de lineaire structuur van het buurtschap Bovenberg. Het pand is illustratief voor het historische ontwikkelingsbeeld langs deze ontginningsas, waardoor de boerderij bijdraagt aan de afleesbaarheid van de historische ruimtelijke ontwikkeling van het buurtschap.

ARCHITECTUURHISTORISCHE WAARDE

Typen boerderijen

In Nederland komen verschillende typen boerderijen voor. Binnen de provincie Zuid-Holland is dat beperkt tot de groep boerderijen uit de hallehuisgroep. Deze ontwikkelde zich vanuit de meest eenvoudige vorm van bebouwing, namelijk een woning op een rechthoekige plattegrond met één vertrek, waarin mensen en hun dieren samen leefden. In de ontwikkeling van dit type onderscheiden zich binnen deze boerderijgroep uiteindelijk drie typen: het langgerekte hallehuis (woonhuis en stal liggen achter elkaar), het krukhuis (met een L-vormig voorhuis) en het T- of dwarshuis (met een voorhuis dat haaks op de achtergelegen stallen staat). Alle de drie typen komen binnen de gemeente Krimpenerwaard voor.

Waardering

De boerderij aan de Bovenberg 104 is architectuurhistorisch waardevol als voorbeeld van een zeer historische (17e-eeuwse) krukhuis (L-vormig). Opvallend genoeg ontbreekt bij deze boerderij een kelder in de uitbouw. Het is een voorbeeld van boerderij in traditionele op de functie gerichte

architectuur, die zich o.a. uit in de luiken, de vlechtingen, de gepleisterde plint, het afgewolfde rieten dak en sierankers. Het zeldzaam geworden houten tochtportaal is voorbeeld van een historisch functioneel bijgebouw dat specifiek is voor kleine oude boerderijen, in zeer sober is vormgegeven in op de functie gerichte architectuur.

Tenslotte zijn de in de gevels gebruikte lokale gele IJsselstenen karakteristiek voor de Krimpenerwaard.

BOUWHISTORISCHE WAARDE

Vanwege de ouderdom van de boerderij (17e eeuw) zijn er naar verwachting nog zeer oude elementen in de boerderij te vinden. Deze worden als waardevol beschouwd voor de afleesbaarheid van de historische bouw- en afwerkingswijze van boerderijen binnen de gemeente Krimpenerwaard. In de voorgevel zijn meerdere bouwsporen zichtbaar.

BESCHRIJVING

Boerderij

De boerderij betreft een krukhuistype (L-vormig). Het dak boven het hoofdvolume van de boerderij betreft een zadeldak, dat aan de voorzijde is afgewolfd en waarvan het dakschild aan de linkerkant nog zeer laag doorloopt. Het dak is gedekt met riet. De nok staat loodrecht op de straat staat. Niet ver naar achteren toe maakt het dak van dit hoofdvolume een 'sprong': de nok ligt achterin iets hoger.

Het dak van de uitbouw is een steekkap (secundaire kap die op de hoofdkap aansluit) en heeft eveneens een zadeldak vorm en is gedekt met riet. De nok van dit dak ligt evenwijdig aan de weg en is op gelijke hoogte als die van het voorste gedeelte van het hoofdvolume.

De voorgevel en linkergevel van de boerderij zijn gemetseld in lokale gele IJsselstenen in kruisverband en de voorgevel heeft een gepleisterde plint. In de voorgevel zijn meerdere bouwsporen zichtbaar. Door het uitbouwen van het voorhuis is de voorgevel asymmetrisch geworden. Het linkerdeel vormt een topgevel, het rechter een lijstgevel. De topgevel wordt beëindigd met vlechtingen en heeft op zolder een smal venster met nieuw raam.

De vensters hebben houten zesruits schuiframen (vermoedelijk vernieuwd) met luiken. In de uitbouw aan de rechterzijde van het voorhuis zijn de vensters op de begane grond op dezelfde hoogte geplaatst als in de topgevel. Dit is opvallend, want meestal zijn ze hoger geplaatst vanwege de een achterliggende opkamer boven de melkkelder. Deze boerderij heeft echter, als uitzondering, géén melkkelder in de 17e-eeuwse uitbouw!

Een ander opvallend element in de voorgevel is het bewaard gebleven houten portaal tegen de voordeur. Dergelijke portalen werden vroeger wel eens tegen de voordeur van oude kleine boerderijen aangebouwd, omdat vóór de 19e eeuw de indeling vaak zo was dat je anders direct vanaf buiten in de middenkamer terecht kwam, waarbij je 'met de deur in huis viel'.

Ten slotte bevinden zich in de voorgevel enkele sierankers.

De linkerzijgevel heeft rechthoekige stalramen.

De rechterzijgevel van de uitbouw is duidelijk in zijn geheel recent vervangen (tussen 1963 en 1996, zie de historische foto's) en is gemetseld in rode bakstenen in halfsteensverband. Ook de rechterzijgevel van de stal is ooit vervangen, want deze is gemetseld in rode bakstenen in kruisverband. Hierbij zijn een aantal oude venster- en deuropeningen aangepast. Opvallend is het verhoogde raam achterin de stal, met keldervenster eronder. Wellicht bevond zich hier een kaaskamer, waar in de zomer de kaas werd gemaakt.

WAARDENSTELLING

De boerderij met leiboom Bovenberg 104 te Bergambacht is van:

Cultuurhistorische waarde:

- Ter illustratie van en ter herinnering aan de ontwikkeling van het historisch zuivelbedrijf vanaf de 17e eeuw binnen de gemeente Krimpenerwaard in het algemeen en in de kern Bergambacht in het bijzonder.
- Als verwijzing naar de ontwikkeling van de indeling en het gebruik van de boerderijen vanwege de aanwezigheid van het houten tochtportaal.

Stedenbouwkundige / landschappelijke waarde:

- Als ondersteuning aan het historische karakter van het cultuurlandschap.
- Als beeldbepalend en markant onderdeel binnen de lineaire structuur van het buurtschap Bovenberg.
- Ter illustratie van de historische ruimtelijke ontwikkeling van het buurtschap Bovenberg.

Bouw- en architectuurhistorische waarde:

- Vanwege de ouderdom van de boerderij en de daarmee samenhangende bouwhistorische verwachting.
- Als voorbeeld van een zeer historische (17e-eeuwse) krukhuisboerderij.
- Vanwege de traditionele op de functie gerichte architectuur, die zich o.a. uit in de luiken, de vlechtingen, de gepleisterde plint, de sierankers en het afgewolfde rieten dak.
- Vanwege het houten tochtportaal als voorbeeld van een historisch functioneel bijgebouw dat specifiek is voor kleine oude boerderijen, in zeer sober is vormgegeven in op de functie gerichte architectuur.
- Vanwege de voor de Krimpenerwaard kenmerkende toepassing van lokale gele IJsselstenen.

Waarde vanwege de Gaafheid:

- Van de bouwmassa's van boerderij.
- Van de baksteenarchitectuur.

- Van het houten tochtportaal.

Zeldzaamheidwaarde:

- Vanwege het houten tochtportaal.
- Vanwege de afwezigheid van een kelder onder de uitbouw van het krukhuis.
- Als voorbeeld van een 17e-eeuwse krukhuisboerderij binnen de historische structuur van Bovenberg.

IDENTITEIT
KRIMPENERWAARD

De boerderij Bovenberg 104 draagt bij aan de ruimtelijke identiteit van de gemeente Krimpenerwaard vanwege:

1. De bouwmassa van de boerderij, die bestaat uit een bijna haaks op de weg gelegen L-vormige bouwmassa in één bouwlaag onder een kap.
2. De versterkende werking voor de ruimtelijke kwaliteit binnen het historische cultuurlandschap.
3. De voor de boerderij en bijgebouwen kenmerkende ruimtelijke positie op perceel.
4. De herinnering aan de zeer bloeiende agrarische bedrijven binnen de gemeente.
5. De ouderdom als verwijzing naar de lange geschiedenis van boerderijbouw in de Krimpenerwaard.
6. Het gebruik van de voor de gemeente Krimpenerwaard kenmerkende gele IJsselsteen.

BESCHERMING

De volgende onderdelen vallen onder de bescherming:
Exterieur, bouwkundige structuur en waardevolle interieuronderdelen (met uitzondering van recent(e) sanitair, keuken(s) en badkamer(s)).

BRONNEN

- Enderink, S. (2016), *Het Krimpenerwaardboek*, Zwolle
- Groningen, C.L. van (1996), *De Krimpenerwaard*, Zwolle
- Hofkens, M., Ingen, M. Van, e.a. (1991), *Jongere bouwkunst en stedebouw 1800 – 1945*. Monumenten inventarisatieproject
- Hoven, F. Van den (2002), *Op ontdekkingsstocht door Krimpenerwaard en Lopikerwaard. Topografisch, cultuurhistorisch en recreatief handboek voor streekbewoners en toeristen.*
- Knoester, J.J. (2002), *Kernachtig Krimpenerwaard, 100 jaar plaatselijke geschiedenis.*
- Kroon, M. (2000), *Krimpenerwaardig, de geschiedenis van de Krimpenerwaard in woord en beeld.*
- Povée, H. (2004), *Tien eeuwen tussen Lek en IJssel: geschiedenis van de Lopikerwaard en de Krimpenerwaard.*
- Stenvert, R. e.a. (2004), *Monumenten in Nederland, deel Zuid-Holland.*
- Stichting Krimpenerwaard, *Monumenten in de Krimpenerwaard: in Haastrecht, Stolwijk, Vlist, Schoonhoven, Ammerstol, Bergambacht, Berkenwoude, Lekkerkerk, Krimpen aan de Lek, Krimpen aan den IJssel, Ouderkerk aan den IJssel, Gouderak: cultuurhistorisch waardevolle gebouwen en objecten in beeld.*
- Ven, G.P. van de (2004), *Mensen in een waard vol wind en water:*

geschiedenis van de Waterhuishouding in de Krimpenerwaard.

- Topotijdreis.nl
- Beeldbank RCE, kadastrale minuut Bergambacht
- Streekarchief Midden-Holland (bouwvergunningen en foto's)

Foto 1963 (Bron RCE, Delemarre)

foto 1996 (Bron RCE, G.J.Dukker)